

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2022, Cilt 6, Sayı 2

Atıf/Citation: Gürbüz, A. (2022). "Yaşar Kemal'in "Binboğalar Efsanesi" Romanına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım", *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), s. 1-14.

Adem GÜRBÜZ*

Yaşar Kemal'in "Binboğalar Efsanesi" Romanına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım**

An Ecocritical Approach to Yaşar Kemal's Novel "Binboğalar Efsanesi"

ÖZ

Modern bir kuram olan ekoeleştiri, insanın ekosistemin parçalarından herhangi biri olduğunu iddia eden, insanoğlunun evren ve ekosistem üzerindeki egemenliğini reddeden, çevre konusunda duyarlılık oluşturmaya çalışan bir kuramdır. Temel hedef, insanın doğa ile olan ilişkisi üzerine odaklanmak ve bir nevi insanı tabiat konusunda terbiye etmektir. Özellikle sanayi inkılabı sonrasında yaşanan teknolojik yenileşmeler, tabiatın fütursuzca tahrip edilmesine ve ekosistemdeki bütün unsurların insan yararı düşünülerek kullanılmasına neden olmuştur. Ekoeleştiri, doğanın sadece insanlar için bir yaşam merkezi olmadığını, insan dışındaki varlıkların da en az insanoğlu kadar ekosistem üzerinde pay sahibi olduğunu savlar. Edebiyat yoluyla okuyucularda çevreye karşı belli bir bilinç ve duyarlılık oluşturmaya çalışır. Makalede inceleme konusu yapılan Binboğalar Efsanesi romanı, Osmanlı'nın son dönemlerindeki iskân politikasına karşı çıkan Türkmen Yörüklerinin son kalıntıları işleyen bir eserdir. Anlatıya göre Türkmen Yörükleri, doğaya âşık olan, doğal şartlar altında yaşamlarını sürdürmek için türlü fedakârlıklara katlanan, ekosistemi tahrip etmeyen ve ekosistemle barışık bir yaşam sürdürmek isteyen küçük bir topluluktur. Romanda tabiata ciddi bir şekilde vurgu yapılmış, geleneğin yitirilmesi ile tabiatın tahrip edilmesi arasında paralellikler kurulmuştur. Anlatıda çevreye yapılan yoğun vurgu, bu eserin örnek olarak seçilmesinin temel gerekçesidir. Bu çalışma, ekoeleştiri kuramının Binboğalar Efsanesi romanında ne ölçüde karşılık bulunduğunu irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Eleştiri, Çevre, Yaşar Kemal, Binboğalar Efsanesi.

ABSTRACT

Ecocriticism, which is a modern theory, is a theory that claims that man is any part of the ecosystem, rejects the dominance of human beings over the universe and ecosystem, and tries to create awareness about the environment. The main goal is to focus on man's relationship with nature and, in a way, to educate people about nature. Technological innovations, especially after the industrial revolution, led to the irresponsible destruction of nature and the use of all elements in the ecosystem with human benefit in mind. Ecocriticism argues that nature is not only a life center for humans, but that non-human beings also have a share in the ecosystem at least as much as human beings. It tries to create a certain awareness and sensitivity towards the environment in the readers through literature. The novel Binboğalar Efsanesi, which is the subject of analysis in the article, is a work that deals with the last remnants of the Turkmen Yoruks who opposed the settlement policy in the last period of the Ottoman Empire. According to the narrative, Turkmen nomads are a small community that falls in love with nature, enduring all kinds of sacrifices to live under natural conditions, does not destroy the ecosystem and wants to maintain a life in peace with the ecosystem. Nature has been seriously emphasized in the novel, and parallels have been established between the loss of tradition and the destruction of nature. The intense emphasis on the environment in the narrative is the main reason for choosing this work as an example. This study aims to examine to what extent the theory of ecocriticism finds a response in the novel Binboğalar Efsanesi.

Keywords: Ecocriticism, Criticism, Environment, Yaşar Kemal, Binboğalar Efsanesi

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ademgurbuz@bingol.edu.tr ORCID: 0000-0001-6212-1500

** [Araştırma Makalesi], Geliş Tarihi: 05.01.2022 Kabul Tarihi: 06.06.2022 Yayın Tarihi: 25.10.2022 DOI: 10.31465/eeder.1053863

Giriş

Çevreye alışılmışın dışında bir gözle bakan ekoeleştiri, 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan modern bir yaklaşımdır. Kuram, esas olarak tabiat ile insan arasındaki ilişkiler üzerinde durur ve bunun edebiyat üzerindeki yansımalarını sorgular. Temel hedef edebiyat yoluyla insanoğlunu doğaya karşı bilinçlendirmek, insanın evrenin mutlak hâkimi olmadığını ortaya koymak ve onu kâinattaki canlı/cansız tüm unsurlara karşı saygılı olmaya yöneltmektir. Özellikle sanayi inkılabı sonrasında teknolojinin gelişmesiyle çevrenin/ekosistemin zarar görmesi ve insanın doğayı sömürülmesi gereken bir hammadde deposu olarak görmeye başlaması çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu durum bir karşı tepki oluşturur, çevreye karşı duyarlı olan kişiler/gruplar türer ve ekoeleştiri kuramının ortaya çıkması için uygun bir zemin hazırlanır. Bu bağlamda ekoeleştiri, "çevreci eleştiri" olma savıyla ortaya çıkmış bir kuramdır. Kuramın önde gelen isimlerinden Glotfelty, *The Ecocriticism Reader* adlı eserinde ekoeleştirin tanımı şu şekilde yapar:

"Ekoeleştiri nedir? En basit tanımıyla, edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirin dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi veya Marksist eleştirin metin okumalarına, üretim tarzlarına ve ekonomik sınıflara dayalı bir bilinç katması gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir" (Glotfelty 1996'dan akt: Garrard, 2012: 15).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere ekoeleştiri, edebiyatı yeryüzü, çevre veya doğa ekseninde inceler/değerlendirir; muhatap olduğu kitleyi duyarlı kılmayı hedefler ve "edebiyatın sosyal ve toplumsal sorumluluğunu ön plana çıkarıp edebiyatta çevre bilincini yerleştirerek doğanın yok edilmesinin önüne geçmeyi" (Bulut, 2005) amaçlar. Ekolojinin bir diğer tanımı edebiyat eleştirisi ve kültürel ekoloji alanında birçok eser kaleme alan Greg Garrard tarafından şu şekilde yapılır: "Ekoeleştiri en geniş tanımıyla, insanla insan dışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat 'insan' kavramının eleştirel bir incelemesidir" (Garrard, 2017: 17). Görüldüğü gibi Garrard'ın tanımında "insan" olgusu ön plana çıkarılır; kendini doğadan ayırtıran, üstün tutan ve tabiatın hâkimi olarak gören insanın aslında doğadaki diğer unsurlardan çok da farklı olmadığı savunulur. Çünkü insan da tabiatın yer kaplayan, belli bir hacme ve büyüklüğe sahip olan bir varlıktır, insanın ekosistemdeki diğer unsurlardan herhangi bir üstünlüğü yoktur. Bu bağlamda ekoeleştiri, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü sorgulayan/reddeden, insanı tabiatındaki diğer varlıklar mesabesine indiren ve çevreye karşı duyarlılık geliştirmeye çalışan bir kuram olarak değerlendirilebilir.

Doğanın haklarını savunma veya doğaya karşı duyarlılık oluşturma anlayışı; neredeyse dünya üzerindeki her toplumda, inançta, kültürde ve edebiyatta işlenen temalardandır. Bununla birlikte doğaya karşı bilinçli bir yaklaşım oluşturma ve bunu kuramsallaştırma anlayışı ilk olarak Amerikan edebiyatında başlar. Ekoeleştirin beşiği olan Amerikan edebiyatında doğanın haklarını savunma geleneği on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlar. 1870'li yıllarda ünlü doğa yazarı ve natüralist John Muir (1838-1914) ilk kez doğanın yaşam hakkını savunup yazılarında insanın çevreye karşı sorumluluk taşıdığını dile getirir. Muir'den sonra pek çok Amerikalı yazar, sadece doğal alanların ve insan-doğa etkileşimlerinin üzerine değil, aynı zamanda insan olarak doğaya karşı sorumluluklarımızı hatırlatan sayısız eser verir. Örneğin Mary Austin, 1903 yılında California'nın güneyinde çöl bölgelerini tutkuyla anlattığı *The Land of Little Rain* adlı eserini yayımlar. Bir diğer Amerikalı yazar Abbey ise endüstrileşmenin doğal alanları

ele geçirmesine dikkat çeken yazılar yazar ve doğanın korunması için çeşitli derneklerin kurulmasına önyak olur (Özdağ, 2017: 9,11). Bu tür yaklaşımlar, ekoeleştirisinin kuramsal olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Böylece doğanın korunmasının ve insanoğlunun sınırlanmasının edebî platformlarda dile getirilmesinin ne kadar gerekli olduğu anlaşılır. Çünkü edebiyat, büyük bir okuyucu kitlesine hitap etmekte ve okuyucular üzerinde belli oranda etkide bulunmaktadır. Ekoeleştirisinin edebiyat sahasındaki ortaya çıkışı da edebiyatın bu işlevinden yararlanma arzusunun kaynaklarıdır.

Ekoeleştirisinin terim olarak ilk kullanımına 1978’de William Rueckert’in *Literature and Ecology* (Edebiyat ve Ekoloji) adlı makalesinde rastlanır. Rueckert, ekoeleştiriye ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması olarak yorumlar ve bu tür bir yaklaşımın gerekliliğini savunur. Ekoeleştirisinin edebiyat çalışmalarında akademik bir alan olarak ilk ortaya çıkışı ise ABD’de 1992 yılında “Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği”nin (ASLE) kurulmasıyla gerçekleşir. 1993 yılına gelindiğinde ekoeleştiri Amerikan üniversitelerinde edebiyat çalışmalarında yeni ve önemli bir eleştiri akımı olarak kabul görmeye başlar, özellikle Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm’un öncülüğünde tüm dünyada tanınır hâle gelir. Küresel çevre krizlerinin giderek büyümesi, ekolojik farkındalık ve çevre bilincinin öneminin artması nedenleriyle araştırmacıların ve edebiyatçıların ekoeleştiriye yönelimi gittikçe artar. 1995’ten bu yana iki yılda bir düzenlenen ASLE konferansları da ekoeleştirisinin gelişimi ve devamlılığı açısından önemli işlevler üstlenir (Opperman, 2012: 10-11).

Ekoeleştirisinin Türk toplumundaki geçmişi oldukça yenidir. Kuramın akademik camiadaki ilk yansıması, *The Future of Ecocriticism: New Horizons* (Ekoeleştirisinin Geleceği: Yeni Ufuklar) adlı eserle olur. Serpil Opperman, Ufuk Özdağ, Nevin Özkan ve Scott Slovic editörlüğünde yayımlanan kitap, 32 makaleden oluşur. 2009 yılında Antalya’da düzenlenen konferans sonrasındaki bildirilerden oluşan eser, ekoeleştirisinin Türkiye’de tanınmasını sağlar (Opperman, Özdağ, Özkan ve Slovic, 2011). Ekoeleştiriyle ilgili bir diğer kıymetli eser yine Serpil Opperman öncülüğünde çıkarılan *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* (2012) adlı kitapla olur. On makaleden oluşan kitap, ekoeleştirisinin geçmişini ve geleceğini tartıştığı gibi kuramı örnek metinler üzerinden de somutlaştırır. Ufuk Özdağ’ın *Çevreci Eleştiriye Giriş* (2017) adlı eseri, ekoeleştirisinin tarihsel serüvenini aşama aşama anlatan kıymetli bir eserdir. Greg Garrard’ın *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar* adlı eseri ise 2016 yılında Türkçeye tercüme edilmiş temel kaynaklardandır. Yukarıdaki temel eserlerin dışında 2010’lu yıllardan itibaren ekoeleştiriyle ilgili birçok makale yazılmış ve kuramın esasları çeşitli şiir, roman ve tiyatrolar üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Ekoeleştirisinin genel çerçevesi ve tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra iyi bir ekoeleştirmenin hangi vasıflara sahip olması gerektiği de irdelenebilir. Doğayı edebiyata aksettirmeyi ve insanlarda çevreye karşı duyarlılık oluşturmayı hedefleyen ekoeleştirmede eleştirmenin vasıfları da önem taşır. Çünkü çevreci bir eleştirmenin ne tür özelliklere sahip olması gerektiği ve hangi yöntemlerle hareket etmesi gerektiği de önemlidir. Konuyla ilgili çevre aktivisti Barry, iyi bir ekoeleştirmenin özelliklerini şu şekilde sıralar:

“1. Doğal dünyanın temsiline özel bir ilgiyle, başlıca edebi eserleri çevre merkezli bir perspektiften tekrar okur;

2. Büyüme ve enerji, denge ve dengesizlik, ortak yaşama (simbiyoz) ve karşılıklılık, enerji ve kaynakların sürdürülebilir ve sürdürülemez kullanımları gibi bir kısım çevre merkezli kavramların uygulama alanlarını genişletir;
3. Eserlerinde doğa konusunu geniş bir şekilde ele almış yazarlara (örneğin Amerikan transandantalistleri, İngiliz Romantikleri) özel bir vurgu yapar;
4. Deneme, seyahatname, anı kitapları ve bölgesel edebiyat gibi topografik materyal sunan gerçeklere dayalı eserlere yeni bir vurgu yapmak suretiyle edebi-eleştirel pratiğin alanını genişletir;
5. Baskın edebiyat kuramlarının dış dünyayı dilbilimsel ve toplumsal kurgulayışını benimsemeyerek bunun yerine dikkatli gözlemlerin çevre merkezli değerlerine, kolektif etik sorumluluklara önem verir" (Özdağ, 2017: 34-35).

Görüldüğü gibi iyi bir ekoeleştirmenden hayatın her alanında çevreci yaklaşım sergilemesi ve bunu eserlerine yansıtması beklenmektedir. Çünkü toplumda doğa, çoğunlukla sömürülmeye açık bir obje olarak görülmekte ve doğaya insan egemen bir bakışla yaklaşılmaktadır. İnsanoğlu, kendisini evrenin efendisi, doğayı ise hükmü altındaki bir kölesi gibi görebilmektedir. Ekoeleştiri ise doğayla insanı birbirinden ayırt etmeyen, her iki unsuru da kâinatın eşit bir objesi olarak gören/görmeye çalışan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla ekoeleştiri, temelde dünyaya insan egemen bir bakış açısıyla yaklaşılmasını reddeder ve bunun yerine insanın da doğanın bir paydaşı olarak görüldüğü bir anlayışı ikame etmeye çalışır. Bu bağlamda çevreci eleştiriye göre doğadaki diğer unsurlar, faydalanılması veya sömürülmesi gereken unsurlar olarak değil; aynı haklara sahip olunan ve birlikte bütünleşilerek yaşanması gereken varlıklar olarak görülmeli, onların varlığına ve bireysel/türsel özelliklerine saygı duyulmalıdır. İnsanın doğa üzerindeki etkisini pasifize eden ve onu da herhangi bir obje konumuna indirgeyen bu yaklaşım, derin ekoloji ve ekofeminizm gibi alt türlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Derin ekoloji, Norveçli filozof Arne Naess'in temellerini attığı önemli çağdaş doğa felsefesi akımlarından biridir. Naes, 1973 yılında yayımladığı bir makalede ilk kez derin ekoloji terimini kullanır. Naes'e göre toplumsal yapıda çevre, insanlığın dışındaki bir obje gibi algılanmaktadır. Oysa insan, çevrenin dışında olan bir varlık değil, bilakis ekosistemin parçası olan bir varlıktır. Bu bağlamda doğa, insanlardan ayrıştırılabilecek olan bir unsur değil, tam tersine insanlara bağlı ve bağımlı bir unsurdur. İnsan, doğanın bir parçası olarak diğer varlıklara gereksinim duyar ve varlığını diğer unsurlarla birlikte sürdürür. Derin ekolojistler, doğadaki tahribata dikkat çekmek isterler; fakat tahribatın sadece insan nesli üzerindeki etkilerine odaklanmazlar. Aksine tüm türlerin ve ekosistemlerin yaşam hakkını göz önünde bulundurarak "bir bütün olarak yaşam" ilkesini benimserler (Dindar, 2012: 59-62). Bu bağlamda insan odaklı bir bakış açısı yerine, evrensel bir bakış açısı önerisinde bulunurlar. Onlara göre dünyanın refah ve gelişmişliği yaşamsal ihtiyaçlar dışında insani amaçlar için kullanılmamalı ve doğadaki tüm unsurlara eşit olarak dağıtılmalıdır. Yine bu akıma göre uzun vadede insan nüfusu azaltılmalıdır. Çünkü nüfus artışıyla birlikte tarım arazileri azalacak, ormansızlaşma gibi çevresel sorunlar derinleşecek, gelişmiş ülkelerdeki zenginlikle birlikte evsel atıkların bertarafı ve sera gazı gibi sorunları derinleştiren hızlı ekonomik büyüme ölümcül sonuçlar doğuracaktır (Garrard, 2017: 42). Kuramın öncü isimlerinden Naess ve Sessions'un üzerinde anlaşarak formüle ettikleri derin ekolojinin temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

"1- Yeryüzündeki insan ve insan dışı yaşamın iyi durumda olması ve gelişmesi kendi başına [Eş anlamlıları: içsel değer (intrinsic value), doğasında bulunan değer (inherent value)] değerlidir. Bu değerler insan dışı dünyanın insan amaçları için yararlı olup olmamalarından bağımsızdır.

- 2- Yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur ve kendi başlarına da bir değerdir.
- 3- Yaşamsal gereksinimlerini karşılamak dışında insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hakları yoktur.
- 4- İnsan yaşamının ve kültürlerinin gelişimi, insan nüfusunun önemli ölçüde küçülmesiyle bir arada olabilir. İnsan dışı yaşamın gelişimi daha küçük bir insan nüfusunu gerektirir.
- 5- İnsan dışı dünyaya mevcut insan müdahalesi aşırıdır ve bu durum hızlı bir şekilde kötüleşmektedir.
- 6- Dolayısıyla politikalar değişmelidir. Bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıyı etkilemektedir. Bu değişikliğin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan durum, mevcut durumdan derin farklı olacaktır.
- 7- İdeolojik değişiklik gittikçe yükselen bir yaşam standardına bağlı kalmaktan çok, temelde yaşam niteliğini takdir etme (önemini anlamak) (içsel değer durumlarında yaşama) yönünde olacaktır. İrilik (bigness) ve büyüklük (greatness) arasındaki farka ilişkin engin bir bilinç oluşacaktır” (Şakacı, 2011: 192).

Derin ekolojinin temel ilkelerine bakıldığında insanoğlunun evren üzerindeki egemen konumunu sorgulayan, insan dışındaki varlıkların hukukunu ön plana çıkaran ve insanı törpülemeye çalışan bir anlayışın hâkim olduğu görülecektir. Özellikle 1 ve 4. ilkeler, insanı sınırlayan, insanla diğer varlıklar arasında herhangi bir hiyerarşik yapının olmadığını savunan, ekosistemin doğal yapısını korumaya çalışan ve insan dışındaki varlıkların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik maddeler olarak yorumlanabilir. Derin ekolojinin insanın doğa üzerindeki egemenliğine karşı çıkması ve insan dışındaki varlıkları ön plana çıkarması, feminist akımların da bu kurama ilgi duymasına neden olur. Feminist akımlar, bu kez doğaya insan-insan dışı pencereden bakmak yerine kadın-erkek penceresinden yaklaşır. Ekoeleştirisinin doğru olarak anlaşılması için ekofeminizmin de genel yaklaşımından bahsetmekte yarar vardır.

Ekofeminizm, kadının ve doğanın baskı altına alınmasıyla ilişkilendirilebilecek sosyal, politik ve akademik bir eylemci hareket olarak adlandırılabilir. Hem kadın hem de doğa üzerinde kurulan tahakküm üzerine odaklanır (Kümbet, 2012: 171). Ekofeminizm terimini kadının baskı altına alınması ile doğanın baskı altına alınması arasında açık bağlantılar gören ve feminist hareketin çevreci hareket ile birleştirilmesini savunan Fransız feminist Françoise d'Eaubonne 1974 yılında literatüre sokmuştur. Ekofeminist çalışmalar, hem kadın hem de doğa üzerinde kurulan tahakkümü sergilemeyi, aralarındaki ilişkiyi anlamayı ve ortadan kaldırmayı amaçlar. Ekofeministlere göre, erkeğin kadın üzerindeki egemenliği ile insanın -daha doğrusu, erkeklerin-doğa üzerindeki egemenliği -dolayısıyla çevre bozulması- arasında bir bağlantı vardır. Onlara göre, doğanın tahribinden sorumlu olan insan merkezcilik değil, erkek merkezciliktir. Kuramın öncülerinden Rosermary Radford Reuther'e göre, Batı uygarlığının tarihinde İbranilerden bu yana doğa ile kadın özdeşleştirilmiş, erkekler aşağı yukarı eş zamanlı olarak hem doğayı hem de kadınları tahakküm altına almışlardır. Merchant'a göre de kadın ile doğa, modern doğa biliminin ortaya çıkışından çok önceleri özdeşleştirilmiştir (Ünder, 2005: 605). Bu bağlamda ekofeminizm, doğa karşısındaki insanoğlunu cinsiyet ayrımına giderek anlamlandırır, doğa ile kadını erkek cinsinin tahakkümü altında olan ve sömürülen varlıklar olarak değerlendirir ve özdeşleştirir. Böylece ortaya doğa ile kadının bütünleştiği ve erkek cinsinin hedef alındığı bir tablo çıkar.

Edebiyat alanında ekoeleştiri; doğadaki canlı-cansız, insan-insan dışı tüm varlıkların edebî eserlere nasıl aktarıldığını sorgular. Okuyucularda çevre bilinci ve ekolojik benlik oluşturmaya

çalışır ve sanat/edebiyat eserine sorumluluk yükler. Amaç, okuyucuda çevreye karşı duyarlılık uyandırmak, insanoğluna dünyanın sahibi/egemen gücü olmadığı bilinci vermek, insana ve doğadaki diğer varlıklara daha temiz/yaşanabilir bir çevre bırakmak, insanın kâinattaki diğer varlıklara saygı duymasını sağlamaktır. Ekoeleştiri, bu düşüncenin edebiyat/sanat eserlerine ne ölçüde yansıdığını irdeleyen bir kuramdır ve bu çalışma, ekoeleştiri kuramının Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi* romanında ne ölçüde karşılık bulduğunu irdelemeyi amaçlamaktadır.

1. Yaşar Kemal'in "Binboğalar Efsanesi" Romanına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım

Cumhuriyet Dönemi toplumcu gerçekçi romancılarından olan Yaşar Kemal, Van'dan Osmaniye'nin Hemite köyüne göç eden bir ailenin oğludur. Kırsal yaşam içinde ve Türkmenler arasında geleneklerine bağlı bir şekilde büyüyen yazar; eserlerinde özellikle Toros köylülerini, ağalarla ırgatlar arasındaki ilişkileri, eski ile yeni arasındaki değişimi ve yozlaşmayı destansı bir dille işler. Yazarın dil ve üslubu türkülerle, tekerlemelerle, halk söyleyişleriyle şekillenir ve Anadolu insanını yansıtan bir hüviyete bürünür. Bu durum, yazarın çocukluğundan itibaren Anadolu insanıyla iç içe bir yaşam sürdürmesinden kaynaklanır. Yaşar Kemal, aynı zamanda iyi bir doğa gözlemcisi ve savunucusudur. Canlı doğa tasvirleri, teknolojik yeniliklerin oluşturduğu tahribat, insan dışı varlıklara olan ilgi (hayvanların, ağaçların, bitkilerin, dağların, akarsuların vb. yoğun ve canlı bir şekilde işlenmesi) Yaşar Kemal'in romancılığının temel özelliklerindedir. Berna Moran, yazarın romanlarındaki doğa hassasiyetini şu sözlerle dile getirir:

"Yaşar Kemal'in yarattığı Çukurova dünyasında insan kadar önemli bir yer tutan doğa, çeşitli işlevler gören bir öğedir. Dağları, ovaları, bataklıkları, otları, ağaçları, kuşları, böcekleriyle tüm doğayı romanlarında böylesine coşkuyla işlemiş başka bir Türk yazarı yok. Yaşar Kemal'in doğayı çeşitli amaçlarla kullandığını biliyoruz. Doğa her şeyden önce insanın yaşadığı çevre olarak vardır; kimi zaman yaşamak için boğuştuğu bir düşmandır, kimi zaman bazı ahlaksal değerlerin simgesi olarak iş görür. Kimi zaman da estetik değer kazandıran bir öğedir, çünkü Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki şiirselliğin bir kaynağı, söylemeye gerek yok ki, tüm zenginliğiyle sergilenen doğadır" (Moran, 2012: 167).

Yaşar Kemal, çocukluğundan itibaren doğa ile yakından alakadar olan ve doğaya hayranlık duyan bir sanatçıdır. Yazar, bu durumu çocukluk hatıralarında şu sözlerle dile getirir: "Çocukluğumun dünyası anlatılamayacak kadar zengindi. Doğada her yaratık, her renk, koku beni sevinçten delirtiyor, kendimden geçirtiyordu" (Kemal, 2014: 42). O, doğayı sadece estetik bir obje veya tasvirde ihtiyaç duyulan bir öge olarak işlemez, aynı zamanda doğaya "bir roman kişisi gibi bakar" (Naci, 2012: 383). Eserlerinde tabiata yönelik olumlu ve olumsuz yargılarda bulunur, doğal yaşamın insan yaşamı üzerindeki etkilerine dikkat çeker, özellikle insanoğlunun doğa üzerindeki tahribatına odaklanır. Makalede inceleme konusu yapılan *Binboğalar Efsanesi* romanı, ekolojik öğelerin yoğun olarak yer aldığı romanlardandır ve bu çalışma, ilgili romanı ekoeleştirel yönden irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın daha iyi anlaşılması için romanın kısaca tanıtılmasında fayda vardır.

Binboğalar Efsanesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde varlığını sürdüren Yörüklüğün Cumhuriyet dönemindeki son kalıntılarını konu edinir, değişen şartlara ayak uyduramayan ve yerleşik hayata geç(e)meyen Yörüklerin dramatik öyküsünü işler. Türkmen Yörüklerinden Karaçullu obası, Osmanlı'nın iskân politikasına karşı çıkmış bir obadır. Oba halkı, Çukurova'nın sıcaklığında kavrulmamak için yazın yaylalara çıkmış, kışın ise kışlak olarak Adana'nın kırsal kesimlerine yerleşmiştir. Osmanlı, tüm uğraşlarına rağmen obayı yerleşik hayata ikna edememiş; oba halkı, rüşvet vermek suretiyle bile olsa göçebe olarak yaşamayı sürdürmüştür. Fakat teknolojinin

gelişmesi, tarım faaliyetlerinin yaygınlaşması ve göçebe Yörüklerin çoğunun yerleşik hayata geçmesiyle toprak sıkıntısı baş göstermeye başlamıştır. Karaçullu obası, başlangıçta bu tür problemleri yerleşecekleri yörelerin zenginlerine ve makam sahiplerine rüşvet vermek suretiyle çözmeye çalışır. Fakat zamanla toprak iyice kıymetlenir ve obanın ayak basacağı bir toprak parçası bile bulunamaz. Oba halkının toprak arayışının farkında olan sömürgeci tipler (beyler, ağalar, kamu görevlileri vb.); onları kandırır, sömürür ve oba üzerinde baskı kurar. Öyle ki obanın üzerinden geçtiği yollardan/dağlardan bile ayakbastı parası istenir. Roman, oba halkının yerleşik hayata geçmekte gecikisinin getirdiği pişmanlığın, çaresiz bir şekilde toprak arayışının, toprak ağalarının/sahiplerinin obayı sömürüşünün âdeta bir ağıttır. Yazar, romanda Karaçullu obasının bir yıllık yaşam hikâyesini konu edinir. Geçmiş yüzyıllara dayanan ve çadılarında sultanları ağırlamış olan oba; bu bir yılın sonunda teknolojiye, çağa, medeniyete ayak uydurmak zorunda kalır ve dağılır. Böylece bir geleneğin daha sonu gelmiş olur. Roman, bu bir yıllık süreçte obanın toprak arayışını, toprağa yüklediği manayı, gelenek ile modern yaşam arasındaki sıkışmışlığı konu edinir.

Ekoeleştiri, temelde insanın doğa üzerindeki egemenliğini sorgular, doğadaki varlıklara türsel özelliklerinden dolayı değer verir ve doğayı sömürülmesi gereken bir obje olarak değil, hayatın ikame edilmesi noktasındaki bir paydaş olarak değerlendirir. Ekoeleştiri, doğaya ait bu olumlu/yüceltici bakış açısının edebiyat ortamındaki yansımalarını irdeler. Bu bağlamda Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi* romanı ekoeleştirel olarak incelendiğinde şu başlıklar altında irdelenebilir: Toprağa sevgi/saygı ve toprak arayışı, teknoloji karşıtlığı, insan dışındaki varlıklara özel ilgi.

1.1. Toprağa Sevgi/Saygı ve Toprak Arayışı

Ekoeleştiri, insanı doğa konusunda bilinçlendirmeyi, muhatap olduğu kitleye farkındalık kazandırmayı ve doğanın korunmasını hedefler. *Binboğalar Efsanesi* romanı, bu bağlamda çevreci bir eser profili çizer. Eser boyunca toprağın ne kadar kıymetli olduğu vurgulanır, topraksızlık veya sığınılacak/ayak basılacak bir toprak parçasının bulunmaması dünyanın en büyük felaketi olarak gösterilir, toprağa gelenekler çerçevesinde büyük saygı duyulur.

Ekoeleştiri kuramına göre toprağa sevgi, saygı ve hayranlık duymadan ve toprağın değerini bilmeden toprakla insan arasında etik bir ilişki kurulamaz (Özdağ, 2005: 53). Toprağa sırf insanoğluna yarar sağladığı için değil, içsel değerlerinden dolayı da önem verilmelidir. Ancak bu türden bir davranış şekli, doğayı sömürmek istemeyen ve doğayla bütünleşmek isteyen bir bakış açısı olabilir. Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi* romanında geleneklerine bağlı olan göçebe bir Türkmen obasını konu edinir. Karaçullu obası, yüzyıllardır göçebe olarak yaşamış bir topluluktur ve geleneksel bir yaşam sürdürmektedir. Bu yaşam şekli, doğa ile insanın bütünleştiği ve doğanın değer gördüğü bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışta toprak, saygı duyulup karşısında niyazda durulması gereken kutsal bir varlıktır. Örneğin obada Hıdırellez günü kutlanırken davulcular sahneye çıkar ve gösteride bulunur. Davullar sustuktan sonra ise tüm oba halkı şu şekilde toprağa saygı gösterir: “Davulun sesi birden kesildi. Davulcu iki dizinin üstünde toprağa niyazda durdu. Eğildi üç kere toprağı öptü. Sonra toydan teker teker kalkıp davulcunun yanına geldiler, yere diz çöktüler, toprağı üç kere öpüp niyaza durdular. Herkes geldi. Hastalar, sayrılar, çocuklar da gelip niyaza durdular” (Kemal, 2014: 14-15). Görüldüğü gibi Türkmen obasında akli eren/ermeyen herkes, gelenekler çerçevesinde toprağa büyük saygı gösterir ve toprağı yüceltir. Bu saygı, hem toprağın insan neslinin devamı açısından kritik bir öneme sahip olmasından hem de kendi içsel

değerlerinden kaynaklanır. Çünkü onlara göre “toprak bereketli, toprakta yüz bin, bir milyon doğurganlık” (Kemal, 2014: 16) vardır. Dolayısıyla eserde toprağa sadece insan merkezli bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda toprağın kendi içsel/türsel özelliklerinden dolayı da değer verilir.

Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi* romanında yaşamın ekolojik sistemdeki diğer unsurlardan ayrı bir şekilde devam ettirilemeyeceğini vurgular, toprak arayışı içerisinde olan bir obanın dramını işler. Ekoeleştiri kuramına göre insanoğlu, yaşamsal gereksinimleri dışında doğadaki çeşitliliğe ve zenginliğe zarar vermemelidir (Şakacı, 2011: 192). Bu bağlamda toprak da insanoğlunun yaşamsal bir gereksinimidir, yaşamın sürdürülebilmesi için ikamet edilebilecek ve geçimi sağlayabilecek bir toprak parçasına ihtiyaç vardır. *Binboğalar Efsanesi* romanında yaşamını sürdürebilecek/barınacak kadar bile toprak parçası bulamayan Karaçullu obası işlenir. Türkmen yürüğü olan oba halkı, yüzyıllar boyunca göçebe bir yaşam sürdürmüş, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlının çıkardığı iskân politikasına karşı çıkmış ve toprağa yerleşmemek için büyük bir direnç göstermiştir. Bu süreçte diğer Yörükler, yavaş yavaş yerleşik hayata geçmiş; fakat Karaçullu obası, geleneklerinden taviz vermeye yanaşmamıştır. Bu arada teknolojinin gelişmesiyle tarım faaliyetleri yaygınlaşmış, tarım arazileri azalmış ve birçok toprak ağası türemiştir. Netice itibarıyla toprak kıymetlenmiş, sähipsiz topraklar sahiplenilmiş; Karaçullu obası kışlaklar ve yaylaklar bulmakta zorlanmaya başlamıştır. Yaşam, anlatı zamanında Karaçullu obası için her geçen gün zorlaşmaktadır. Oba, zamanında yerleşik hayata geçmediği için pişmanlık duymakta; fakat bu duruma bir türlü çözüm üretememektedir. Devletten toprak talebinde bulunmakta, toprak satın alınmaya çalışılmakta; fakat bu uğraşlar herhangi bir neticeye ulaşmamaktadır. Obanın son umudu ise Hıdırellez günüdür. Hıdırellez inanışına göre “o gece doğudan çıkan bir yıldızla batıdan çıkan bir yıldız gökyüzünde birleşirler. Bu iki yıldızın birleştiği an akan suların ölümsüzlük suyu akar, dilek pınarları coşar. Tam bu sırada dilekte bulunan insanların bütün dileklerinin gerçekleştiğine inanılır” (Cengiz, 2014: 270-271). Hıdırellez gününde kutsal anı yakalayan kişilerin dileğinin kabul olacağına inanan Karaçullu obası, yaylak ve kışlak dileğinde bulunmak üzere aralarında söz birliği yapar. Çünkü obanın en temel problemi, yaşamı ikame edebilecek kadar bile olsa toprak sahibi olabilmektir: “Oba karar vermişti. Bu sefer kim görürse yıldızı, suyu, Çukurdan toprak, Aladağdan yayla isteyecekti” (Kemal, 2014: 24). Fakat Hıdırellez gününde kutsal anı sadece roman karakterlerinden Kerem yakalayabilir; fakat nefesine yenik düşer ve obanın kararına muhalefet ederek Allah’tan bir keklik dileğinde bulunur. Böylece obanın umutları yine boşa çıkmış olur.

Yaşar Kemal, roman boyunca ekosistemin bir parçası olan toprağın değeri üzerinde durur ve toprağı yüceltir. İnsan soyunun ancak toprak sayesinde varlığını sürdürebileceğini Karaçullu obası üzerinden somutlaştırır. Öyle ki oba halkı, yaşamını sürdürebilecek kadar bir toprak parçasına sahip olabilmek için evlatlarını feda etmeyi bile göze alır. Birçok aile, kız çocuklarını toprak sahipleriyle evlendirir ve bu yolla bir çadır kurabilecek kadar bile olsa toprağı kavuşmuş olur. Birçok genç kız, sırf bu yüzden hastalanarak ölür veya intihar eder. Netice itibarıyla ekosistemin bir tamamlayıcısı olan toprağın, insanoğlunun yaşamını sürdürmesi için vazgeçilemez bir olgu olduğu Karaçullu obası tarafından deneyimlenmek suretiyle öğrenilir. Romanda bir yandan toplumsal değişim ve yozlaşma eleştirilirken öbür yandan doğaya ait unsurların ne kadar değerli olduğu vurgulanır. Ekosistemin parçaları konumundaki hayvanlar, dağlar, ovalar, akarsular; dünyanın en değerli unsurları olarak görülür. Bunun farkında olan

Türkmenler doğayla baş başa kalabilmek için yüzyıllarca yaylalara çıkmış ve ancak kışları (doğal şartların zorlamasından dolayı) çadırlarını yerleşim yerlerine kurmuştur. Bu bağlamda romanda doğa; bozulmamışlığı, geleneği, temizliği ve saflığı simgeler. Toprak, bünyesinde birçok türü bünyesinde bereketli bir obje konumundadır. İnsanoğlu, toprakla var olmuş ve bu sayede varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda eserde toprağa büyük bir sevgi/saygı duyulur ve kutsiyet atfedilir.

Romanda toprak dışındaki ekolojik unsurlara da kutsiyet atfedilir. Geleneklerine bağlı bir şekilde yaşam sürdüren Yörüklerin ekosistemin parçası olan birçok türe özel bir ilgi ve saygı gösterdiğine değinilir. Örneğin Karaçullu obası, göç ettiği topraklarda çeşitli kötülükler görür; obanın çadırları yağmalanır, oba taşlanır ve obanın zenginlikleri sömürülür. Oba lideri Süleyman Kâhya, tüm bu olanlara karşı sükûnetini korur ve yapıcı olmaya çalışır. Fakat obanın köpeklerinin öldürülmesi Süleyman Kâhya için kabul edilemez bir olgudur ve Türkmen Yörükleri bu gaddarlığı yapan kişilerden ilk kez hesap sorar (Kemal, 2014: 156). Böylece doğanın bir parçası olan köpek türünün oba tarafından adi bir hayvan olarak görülmediği ve büyük değer gördüğü anlaşılır. Çünkü oba halkı, canına ve malına kastedilmesi karşısında sessiz kalmış; fakat köpeklerinin öldürülmesini kabullenilemez bir olgu olarak değerlendirmiştir. Karaçullu obasının ekosistemin parçalarına duyduğu saygı sadece köpek türü ile sınırlı değildir, koyunlara da kutsiyet atfedilir: “koyun kutsal bir varlıktır. Ta Âdem babamızdan bu yana” (Kemal, 2014: 197). Yine eserde böcek, çiçek, ot vb. unsurların ölümsüz olduğu ve ebediyete kadar varlıklarını sürdürecekleri de vurgulanır: “Böcekler ölmez, otlar da, çiçekler de ölmezler. Kıyamete kadar böcekler, çiçekler, otlar ardı ardına ulanırlar, öylece ölmezleşirler” (Kemal, 2014: 29). Görüldüğü gibi eserde sadece insan türü ön plana çıkarılmaz, insan dışındaki varlıklara da hem insanlığa katkısından hem de içsel değerlerinden ötürü değer verilir ve saygı duyulur. İnsan dışındaki varlıkların da doğanın bir parçası/paydaşı olduğu, yaşama haklarının olduğu ve değer görmeleri gerektiği vurgulanır. Doğadaki varlıkların değeri, sadece insan odaklı bir bakış açısıyla değerlendirilmez; tam tersine varlıklar, kendi türsel özelliklerine göre değer görür ve ekosistemi tamamlayan birer parça olarak anlamlandırılır.

1.2. Teknoloji Karşıtlığı

Ekoeleştiri, teknolojiye karşı değildir; çünkü teknoloji çok yönlü kullanılabilir olan bir unsurdur, ekosisteme fayda sağlayabileceği gibi zarar da getirebilir. Bu bağlamda ekoeleştiri, teknolojinin kendisine değil, doğa üzerindeki hükümlerine karşı çıkan ve çevreye zarar veren uygulamalarını eleştiren bir anlayışa sahiptir. Örneğin ekoeleştiri, karbon salınımını azaltan çevre dostu teknolojiyle barışıktır, ekosistemde tahribat oluşturmayan teknolojileri benimser, teknolojinin doğayla uyumlu olması gerektiğini savunur, teknolojinin doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini ise reddeder/eleştirir. Genel olarak ekoeleştiri ve özellikle derin ekoloji, teknolojinin sadece insana bakan yönüyle ilgilenmez, bunun ekosistem içerisindeki diğer varlıklar üzerindeki etkisini de sorgular. Örneğin ekoeleştiri, teknolojinin doğurduğu çevre kirliliğine doğadaki tüm unsurları gözetmek suretiyle yaklaşır, konuya sadece insanoğluluyla sınırlanmış sığ bir bakış açısıyla yönelmez.

İnsanlığın gereksinimi, teknolojinin ekolojik ilkelere uygun olarak ve toplum ile doğa arasında yeni bir uyuma katkı sağlayacak şekilde geliştirilmesidir, ileri teknolojinin topyekûn olarak reddedilmesi söz konusu olmamalıdır. Ekoeleştiri, çevremerkezci etik çerçevesinde insanın doğayla faaliyetlerinin uyumlu olmasını sağlayan, fiziksel sınırları gözetken ve yıkıcı sonuçlar doğurmayan uygun teknolojiyi destekler (Şakacı, 2011: 289, 295). Romanlarında çevreye karşı

duyarlı bir profil çizen Yaşar Kemal, teknolojik ilerleme ile doğadaki yozlaşma arasında paralellik kurar. Doğadaki yozlaşmayı; insanların huylarını, geleneklerini, göreneklerini değiştiren bir obje olarak değerlendirir ve eleştirir. Gelişmiş toplumlardaki doğadan kopuşun ve doğadaki tahribatın insanın kendine/özüne yabancılaşmasına neden olduğunu düşünür. Teknolojik gelişmenin, "Makinanın doğayı yok etmesi, ormanların yok olması, denizlerin, suların kirlenmesi, havanın ağıya dönüşmesi, şehirlerin cehennemden beter olması" (Kemal, 2014: 160) anlamlarına geldiğini düşünür.

Binboğalar Efsanesi romanında daha çok teknoloji karşıtı bir tutum takınılır, teknolojinin gelişmesi ile yozlaşma ve bozulma paralel olgular olarak değerlendirilir. Bu bozulma, hem toplumsal ve geleneksel bağlamda hem de doğa üzerinde etkisini gösterir. Örneğin roman karakterlerinden Demirci Haydar Usta, demircilikle iştiğal eden göçebe bir Türkmen yörügüdür. Ömrünü dağlarda, yaylalarda geçiren ve doğa ile baş başa bir yaşam sürdüren Haydar Usta, gelişen teknolojiyi hayranlık ve ürküntüyle izler. Uçakları demir kuşlara, otomobilleri yıldırım gibi beygirlerle, tarım arazilerini süren traktörleri ise toprağı yiyen, yerken uluyan canavarlara, ağızlarından yalım fişkırtan demir şahmaranlara benzetir (Kemal, 2014: 11, 61). Böylece teknoloji karşıtı bir tutum takınmak suretiyle okuyucularında çevre bilinci oluşturmaya çalışır, tabiata zarar veren teknolojiyi eleştirir.

Yaşar Kemal, eserde sözünü Haydar Usta'ya emanet eder, onun üzerinden teknoloji karşıtı bir tutum takınır ve teknolojinin doğurduğu kudreti/ihtişamı büyük bir korkuyla yansıtır. Yıllarca kent merkezine inmeyen Haydar Usta, obasına toprak temin edebilmek için bölgenin büyükleriyle görüşmek ve onlardan toprak talebinde bulunmak ister. Bu amaçla yıllar sonra ilk kez Adana'ya iner ve gördüğü yenileşme karşısında hayranlıkla karışık bir korkuya kapılır. Her evde bulunan elektriğı ışık tarlası olarak yorumlar, çok katlı apartmanları bin gözlü devlere benzetir, şehrin gürültülü ortamından kendisini ve atını korumaya çalışır; çünkü bu ortam doğal değildir, ekosistemin dengesiyle uyuşmaz. Anlatıcı, Haydar Usta'nın şehirde yaşadığı ürküntüyü şu sözlerle dile getirir:

"Amma da çok ışık, ortalık gündüz gibi. Güneşi yüz bin parçaya bölmüşler getirmişler bu şehrin her bir evine asmışlar. Bu bir köy değil, şehir değil, ışık tarlası... Bir de bin gözlü devlere benzeyen üç kavak boyu evler. Başını kaldırıp da tepesine bakamazsın. Baksan göremezsın. Haydar Usta bu evlerden, bu ışıklardan, bu devlerden, uzayan, her an bambaşka olan, sallanan, koşan, her an yiten, sonra geriye gelen gölgelerden basbayağı ürkütü... Işıklı, kocaman, çok yüksek olmayan, bir dağ gibi genişlemesine yayılmış, oturmuş bir yapının önünden geçtiler. Yapının içinden bir gürültü, bir şakırtı, uğultu, gümbürtü geliyordu ki, aman Allah, kulakları sağır eden. Haydar Usta atını üzengiledi, gürültülü yapıdan hızlıca uzaklaştı" (Kemal, 2014: 171).

Binboğalar Efsanesi, yaşamı göçebe Türkmenlerin gözünden yansıtan bir romandır. Eserde geleneksel kültür yüceltilir, geleneğin karşıtı konumundaki teknolojik yenilikler ise yadırganır. Örneğin roman karakterlerinden Fehmi, göçebe yaşamı terk ederek yerleşik hayata geçmiş zengin bir karakterdir. Zenginleştikçe geleneklerinden ve doğal yaşamdan kopmuş, bunun yerine modern bir yaşam sürdürmeye başlamıştır. Anlatıcı, Fehmi'nin bu tutumunu eleştirel bir tonla şu şekilde okuyucuya aktarır: "Dedesinin atlarını, geleneklerini unutmuştu. Onlardan kim yanında söz açarsa buruluyor, ona düşman kesiliyordu. Şimdi traktörleri, biçerdöverleri, özel otomobili, kamyonları, parti başkanlığı, radyoları, teypleri, çeltik tarlaları, çiftliğiyle övünüyordu... Bu gece karyolasında, yaldızlı mobilyalar arasında rahat, mutlu bir uyku uyuyacaktı" (Kemal, 2014: 74). Görüldüğü gibi eserde, Fehmi'nin teknolojiye yönelmesi ile geleneklerinden kopması arasında

paralellik kurulmuş ve ekosisteme zarar veren teknoloji, insan fitratını bozan bir unsur olarak gösterilmiştir. Anlatıya göre teknolojik gelişmeler, sadece geleneklere bağlılığı zedelememiş, aynı zamanda geleneksel yaşam şartlarını da hızla değiştirmiştir. Anlatıcı, yazarın sözünü emanet ettiği karakterlerden Haydar Usta'nın teknolojik yenileşme ve bu yenileşmenin doğa üzerindeki korkunç ve hayret verici etkisini şu sözlerle ortaya koyar:

“Haydar Usta'nın anlamadığı, hiçbir zaman da anlayamayacağı bir şeyler olup bitmişti. İnsanlar, Çukurova, sihirbazın çubuğu değmiş gibi bir değmiş, ak kara, kara ak oluvermişti. Ama bu iş bir anda oluvermişti. Kimse kimseyi tanımıyordu. Sular, ağaçlar, tepeler, ormanlıklar da değışivermişti. Bir bakmışsın uçsuz bucaksız bir gölün, bir bataklığın, bir büklüğün yerinde bir orman gürelemiş çıkmış. Göz açıp kapayınca kadar, ekini biçip döven, çuvallayıp tarlanın ortasına atan dev böcekler... Demirden, ateş yutan böcekler. Vesuphanallah... Süphanallah, suphanallah!” (Kemal, 2014: 51).

Görüldüğü gibi anlatıcı, bir yandan teknolojinin baş döndürücü kudreti karşısında büyük bir hayranlık duymakta, öbür yandan teknolojinin doğurduğu bu değışimden/dönüşümden ürkmektedir. Bu bağlamda eserde teknoloji, hayranlıkla karışık bir korku ile tasvir edilmekte; teknolojinin faydalarından çok, toplumsal yapı ve doğa üzerindeki olumsuz tesirlerine odaklanılmaktadır. Yazar, eserde doğa ile insanın iç içe geçtiği, insanların doğa ile barışık bir yaşam sürdürdüğü, teknolojinin doğayı sömürmediği bir dünyayı yüceltir. Bu idealize dünyada binaların, makinelerin, teknolojinin yerini tabiatın doğal unsurları olan tarlalar, çiçekler, böcekler, hayvanlar, akarsular almaktadır. Bu bağlamda eserde teknoloji, geleneği ve doğayı yozlaştıran bir unsur olarak görülür ve eleştirel bir dille işlenir.

1.3. İnsan Dışındaki Varlıklara Özel İlgi

Ekoeleştiri, insanoğlunu tabiattaki herhangi bir varlık olarak görür ve insanoğlunun çevre üzerindeki baskın tutumunu reddeder. Kurama göre insan türü; dağ, taş, koyun, keçi, akarsu vb. ekolojik unsurlardan çok da farklı bir değere sahip değildir/olmamalıdır ve ekosistemdeki diğer varlıklar gibi düşünülmalıdır. Bu bağlamda tabiattaki unsurların insan yararına kullanılmasına karşı çıkılır ve doğal zenginliklere ancak yaşamsal gereksinim duyulması halinde başvurulması gerektiği savunulur. Şu halde ekoeleştirel bir eser, insan dışındaki varlıklara odaklanan, tabiattaki diğer varlıkları da konu edinen ve onların haklarını savunan bir yapı arz eder/etmelidir.

Binboğalar Efsanesi romanında dağların heybeti, çiçeklerin kokusu, akarsuların çağılması vb. ayrı ayrı resmedilir ve ön plana çıkarılır. Örneğin en zor anlarında insanların yardımına yetişen yüce kişi konumundaki Hızır (a.s.); eserde sadece insanları değil, tabiattaki diğer canlıları da gözetten bir konumda çizilir: “O Hızır ağaçlara yaprak, çiçektir, kokudur. Işıktır, dünyanın sıcaklığıdır” (Kemal, 2014: 22). Anlatıda, dağlara özel bir önem verilir. Göçebe bir yaşam sürdüren Türkmen Yörüklerinin dağlar olmadan bir yaşam sürdüremeyeceği, dağların serin ve temiz havasında yaşayabilmek için her türlü zorluğa katlandıkları vurgulanır. Örneğin yazar, şu cümlelerde Aladağ'ı tam bir doğa harikası olarak tanıtır:

“Aladağın ardında uzun bir koyak var. Koyak baştan ayağa ormanlık. İçinden yüzlerce pınar kaynıyor. Dört yanları naneli, pürenli, içleri çakıltaşı, soğuk, aydınlık pınarlar. Pınarlardan su yerine aydınlık kaynıyor, oluklardan su yerine ışık şakırdıyor... Yörükleri ne bu kışlaktan, ne bu yaylaktan, kolay kolay ayıramazsın, ölürler. Bir kayanın doruğunda bitmiş bir ot nasıl inatla köklerini sert çinke taşlarına sarmuş, tutunmuşsa, Aladağ yürüğü de öyledir” (Kemal, 2014: 9).

Görüldüğü gibi dağlar, eserde Yörükler için yaşamsal bir gereksinim olarak gösterilir ve Yörüklerin bu ekolojik unsura nasıl bağımlı oldukları vurgulanır. Yazar, anlatıda tabiata ait her

unsura özel bir ilgi gösterir. Çünkü yazara göre tabiat; bozulmamışlığı, doğallığı, evrensel olanı yansıtır. Bu bağlamda eserde koyun kokusundan sabah rüzgârına, taze sağılmış süttan kuru samana kadar her ayrıntıya büyük önem verilir. Örneğin aşağıdaki paragrafta yazar, ekolojik unsurları hayranlıkla anlatır:

“İlk güzün seherini taze, buğulu bir süt bir koyun kokusu doldurdu. Yumuşak, iç acıcı. Seher vaktinde esen ince yelde insan bir cennete girer, bütün bedeni, seher yeli yüzüne çarptıkça uçar gibi olur. İcini tarifsiz bir sevinç doldurur... Hele ilk güzde, hele Çukurova’da, hele Ceyhan Irmağı ovaya serilmiş, kendini ilk gün ışığına bırakmışken, hele taze süt, hele güneşte kavrulmuş yanmış, kurumuş çiçek, kurumuş ot kokuları içinde, dalga dalga gelen... Samana, toza karışmış. Toz seher vaktinde, kuru samanla, çiçek ölüleriyle karışmış, çiy yağmış toprağa, güz yapraklarına. Güz yapraklarının güz otlarının, sarı sığırkuyruklarının, devedikenlerinin ince toz tabakaları çiyden çamur olmuş, iri çoban köpeklerinin uzun havlamaları, gür sesleri, Çukurova’da, hele seher ıssızlığında çın çın eden” (Kemal, 2014: 64).

Ekolojik unsurların çok yoğun bir şekilde işlendiği eserde, hayvan sevgisi de geniş yer tutar. Yörükler, hayvanlarını neredeyse kendi canlarından üstün tutar; koyunlarına, köpeklerine gözü gibi bakar. Bununla birlikte eserde “şahin” türüne özel bir ilgi gösterilir, roman kurgusu bir şahin edinebilmek için türlü badireler atlatan Kerem’in öyküsüyle şekillendirilir. On iki yaşındaki Kerem’in en büyük arzusu bir şahin sahibi olabilmektir. Kerem, bunun için Hıdırellez gününü fırsat bilir, gece boyu uyumaz ve kutsal anı yakalayarak Allah’tan bir şahin diler. Bu sırada Kerem’in de dâhil olduğu Karaçullu obası, yerleşecek bir toprak parçası bile bulamamakta ve gittikçe yok olmaktadır. Oba, Hıdırellez gününde herkesin Allah’tan “toprak” dilemesi için aralarında söz birliği yapmış; fakat kutsal anı yakalayan tek kişi olan Kerem, obası için toprak isteyeceğine kendisi için “şahin” dilemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda Kerem’in şahin sevgisi, dünyadaki her şeye baskın gelen bir sevgidir. Anlatıcı, Kerem’in şahin tutkusunu şu sözlerle dile getirir: “Kışlak, yaylak istemem, diyordu. Ben kışlak, yaylak istemem. Toprak istemem. Ben suyun durduğunu görünce bir şahin yavrusu isterim. Onu Hızır bana getirir, ben de onu büyütürüm” (Kemal, 2014: 64). Hıdırellez gününde kutsal anı yakalayan Kerem’in dileği bir müddet sonra gerçekleşir. Artık Kerem, dünyanın en mutlu insanıdır. Fakat bir müddet sonra Kerem’in şahini oba tarafından bir kumandana hediye edilir ve Kerem, şahinini geri alabilmek için türlü maceralar atlatır. Böylece kurgunun önemli bir kısmı Kerem ve şahin etrafında şekillenir.

Binboğalar Efsanesi romanında tabiat unsurları çok geniş bir şekilde işlenir; ekoloji, “bir roman kişisi gibi” (Naci, 2012: 383) ilgi görür. Ekosistem içerisinde yer kaplayan cansız varlıklar, cansız bir kütle olarak değil, yaşayan, hisseden, dönüşüm geçiren bir kahraman gibi tasvir edilir. Yaşar Kemal, doğaya yönelik bu tutumunu bir çocukluk hatırasıyla şu şekilde anlatır:

“Her böceğin, bir ağaçtaki her yaprağın, bir daldaki her çiçeğin, aynı renkteki, aynı büyüklükteki her kelebeğin bir kişiliği vardı. Bir böceği alıyor, uğur böceklerine çok meraklıydım, daha da en sevdiğim böcek uğur böceğidir, aşağı yukarı her romanımı bir uğur böceği onurlandırır, bir uğur böceğini alıyor, ona günlerce bakıyor, öteki uğur böceklerinden ayrıcalığını bulmaya çalışıyordum. Sonunda da buluyordum. Demek ki, her çiçeğin, her böceğin, her yaratığın, sineğin bir kişiliği vardı” (Kemal, 2014: 109).

Görüldüğü gibi, Yaşar Kemal’in ekosisteme ilgisi çocukluğundan beri vardır. Yazar, ekosistemi insan odaklı bir bakış açısıyla değerlendirmez, doğadaki her varlığın bir kişiliğinin/kimliğinin

olduğunu düşünür. Ayrıntılı tasvirlerle manzarayı somutlaştırır ve tabiat unsurlarına kişilik kazandırır. Bu yönüyle Yaşar Kemal, çevreci bir yazar profili çizer.

Sonuç

Ekoeleştirici, 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve 20. yüzyılda yaygınlık kazanmaya başlamış modern bir kuramdır. Kuram, insan-çevre ilişkilerini, çevre kirliliğini, doğa karşıtı teknolojilerin çevreye verdiği zararı vb. işler. Edebiyat sahasında ekoeleştirici ise sanat eserleri yoluyla okuyucuları bilinçlendirmeyi, okuyuculara çevre ve ekosistem konusunda duyarlılık kazandırmayı hedefler. Şüphesiz edebiyat eserleri, okuyucular üzerinde az veya çok tesir eden ve yazarla okurun baş başa kaldığı platformlardır. Bu durumda çevreci veya çevre konusunda duyarlı olan bir yazar, eserlerinde okuyucularına bu yönde telkinlerde bulunabilir ve bu yolla içinde yaşadığı ekosisteme katkıda bulunabilir.

Yaşar Kemal, doğa konusunda duyarlılık gösteren, teknolojinin ekosisteme verdiği zararların bilincinde olan, gelenek ile modernliği karşılaştıran, gönlüyle geleneğe bağlıyken aklıyla teknolojinin yanında duran bir romancıdır. İnceleme konusu yaptığımız *Binboğalar Efsanesi* romanı, yazarın çevre konusundaki duyarlılığını ortaya koymasına bakımından iyi bir örnektir. Yaşar Kemal, bu romanda şu yönleriyle ekoeleştirici bir sanatçı duyarlılığıyla hareket eder:

1. Ekosisteme sevgi ve saygı duyması. Geleneklerinden kopan ve modern bir yaşama yelken açan insanoğlu, son dönemlerde daha çok fabrikasyon ve yapay ürünlerle yaşamını sürdürmektedir. Yaşar Kemal ise romanda doğadan kopmak istemeyen bir obayı konu edinir. Oba halkı, doğayı bünyesindeki tüm unsurlarıyla birlikte içselleştirir; doğadaki varlıkları insana kazandırdığı faydalardan ötürü değil, ekosistemin bir paydaşı olması münasebetiyle yüceltir. Özellikle anlatıda toprağa duyulan sevgi ve saygı, geleneksel düşüncenin ekosistemle nasıl barışık bir yaşam şekli olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

2. Teknolojinin doğa üzerindeki hükümlerini eleştirmesi. Modern toplumda insan ve insanoğlunun ürettiği teknoloji, çoğunlukla sadece insana hizmet eden, insan yaşamını kolaylaştıran, teknik yenileşmelerin doğa üzerinde oluşturduğu tahribatı göz ardı eden/umursamayan bir tutum sergiler. Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi* romanında bu olguya dikkat çeker, teknolojik yenilikler ile geleneksel yaşamın yok olması arasında ters bir ilişki kurar, teknolojik yenileşmelerin hem doğa üzerinde olumsuz bir tesir bırakmasından hem de insanı özünden/geleneklerinden koparmasından şikâyetçi olur.

3. İnsan dışındaki varlıklara özel ilgi göstermesi. Yaşar Kemal romanda ekosistemin paydaşları olan dağ, akarsu, kuş, at, köpek vb. unsurları bolca işler; bu unsurları sadece insana yararlılıklarından dolayı değil, onların kendi türsel özelliklerinden dolayı yüceltir. Ekosistemdeki canlı/cansız varlıkları uzun uzun tasvir eder ve tahribata uğramamış olan tabiat güzelliklerine büyük bir hayranlık duyar.

Yukarıda saydığımız özelliklerden dolayı genel olarak Yaşar Kemal, özel olarak ise *Binboğalar Efsanesi* romanı ekoeleştirici bir görünüm arz eder. Okuyucuda belli bir bilinç oluşturmayı, çevredeki güzelliklere daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmasını sağlar. Tabiattaki tahribat ile geleneklerin yitimi arasında ilgi kurar ve okuyucuyu bu noktada teyakkuz halinde olmaya teşvik eder.

Kaynakça

- Bulut, D. (2005). "Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri", *Littera*, 17, http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/dilek.htm. Erişim Tarihi: 13.09.2021.
- Cengiz, G. (2014). "Geleneksel Hıdırellez Etkinliği", *Alevilik-Bektaşılık İncelemeleri Dergisi* (9), s. 269-272.
- Dindar, G. (2012). "Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli", *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 59-92.
- Garrard, G. (2017). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, çev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Glotfelty, C. (1996). "Introduction" (Cheryll Glotfelty and Harold Fromm), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Londra: University of Georgia Press.
- Kemal, Y. (2014). *Binboğalar Efsanesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2014). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kümbet, P. (2012). "Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa", *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi, s.171-206.
- Moran, B. (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2012). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oppermann, S. (2012). "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü", *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 9-57.
- Oppermann, S., Özdağ, U., Özkan, N. ve Slovic S. (2011). *The Future of Ecocriticism: New Horizons*, England: Cambridge Scholars Publishing.
- Özdağ, U. (2005). *Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdağ, U. (2017). *Çevreci Eleştiriye Giriş: Doğa, Kültür, Edebiyat*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Şakacı, B. K. (2011). *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünder, H. (2005). "Çevre Felsefesi", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Cevizci, C. 3, Ankara: Babil Yayınları, s. 598-606.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.